

Калюжна Світлана Вікторівна,
*старший викладач кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету*

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РИМСЬКОГО ПРАВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Римське право є правом найбільшої держави античного суспільства. Зароджувалося воно у стародавній період у невеликій римській общині. Будучи нескладною та архаїчною правовою системою, яка обслуговувала примітивний уклад життя невеликої римської общини, римське право того часу відзначалося вузько національним і патріархальним характером. У боротьбі за своє існування Рим у подальшому об'єднав майже весь античний світ. Маленька римська община стає могутньою державою. Істотно змінюється внутрішня організація Римської держави і суспільства, руйнується старий патріархальний лад, змінюється примітивне натуральне господарство, виникають більш складні економічні відносини, закладається фундамент для подальшого світового суспільного розвитку.

Римське право розуміється як ідеологічно-культурне утворення, яке стало одним з основоположних чинників формування сучасного права Європи. Європа постійно оглядається на свої античні витоки: свобода і демократія, протиріччя між нормами, які забезпечують інтереси суспільного цілого, і захистом інтересів особистості, неспівпадіння норм природного і чинного позитивного права — це все уже мало місце в історії до європейського періоду, але залишається таким само актуальним і для сучасної Європи. Зрозуміти реалії сьогодення ми зможемо, лише зрозумівши минуле. Але прикрим фактом є те, що сучасність дозволяє собі доволі часто вільно обходитися з поняттями, інколи збіднюючи їх значення. На мою думку, саме це трапилося і з поняттям європейського права, яке зазвичай ототожнюється з чинним законодавством Європейського Союзу. Не існує одностайної думки щодо визначення безпосереднього джерела європейського права. На думку В. Нерсесянца, таким джерелом є римське право, а А. Градовський та Р. Давид вважають «першопочатком» європейського права германський феномен; проміжну позицію займають праці Г. Бермана. Основним проявам впливу римського права на формування європейського права присвячені праці А. Дембінські, Т. Гіаро, Є. та О. Харитонових та ін. На мою думку, становлення європейського права стало можливим завдяки єдності культурних перспектив: перша перспектива пов'язана з відродженням ідеї ролі права в суспільстві як основного регулятора та поширенням ідей римського права (це так зване «друге народження римського права»); друга пов'язана з розвитком християнської цивілізації; третя — це ідея екстериторіального характеру права, яка ґрунтується на визнанні права основною соціальною цінністю.

Християнство протягом Середніх віків згуртовувало різноманітне населення Європи, здійснюючи функцію духовного єднання, задаючи певні культурні параметри розвитку. «Християнство всотало в себе цінності античних Греції і Риму й передало їх європейським народам, які формувалися. Через концепцію людської особистості, вільної і відповідальної, воно заклало основу вчення про права людини; послідовно проводячи розмежування між світською та духовною владами, створило передумови формування громадянського суспільства та індивідуальної свободи, склались найважливіші форми європейської цивілізації. Це насамперед місто, яке пройшло у своєму розвитку декілька ступенів розвитку: з поселень біля храму або монастиря — резиденції єпископа і капітула — воно, з розвитком товарногрошових відносин, Європейське право як складова європейської культури несе на собі усі відбитки та

ознаки цієї культури. А сама європейська культура є такою культурою, яка завжди незадоволена собою, а тому постійно сприймає одні ідеї й сумнівається в інших. Ця культура розвивається, збагачується та адаптується до кожної історичної епохи. Але завжди її базовими елементами залишалися грецький розум, структурований римським порядком, афінська любов до краси, яка поєднується зі схильністю до надприродного у християнському дусі.

Відомо, що римське право стало методологічним підґрунтям сучасного європейського права. Мова йде не про рецепцію римського права, а про світоглядно-методологічні засади цього права, які зберігають і сьогодні свою життєвість. До них можна віднести, по перше, ідеологічні, які вичерпуються світоглядно-настановчими ідеями римського права, та, по-друге, прагматично-технологічні: сприйняття та використання головних засад технології права, ідей та категорій римського права, норм позитивного римського права як взірця, особливо в процесі кодифікаційної роботи, римсько-правової методики та юридичної термінології [6]. У науковій літературі досить широко висвітлені чинники другої групи, на відміну від перших. На мою думку, варто звернути увагу на космополітичний характер римського права, яке через предметне існування в якості права народів змогло об'єднати різні народи й народності в єдину спільноту в правовому сенсі. Вказана особливість права народів була теоретично розроблена римськими мислителями: для Цицерона *ius gentium* — це не лише право, що поширюється на всіх вільних людей. В «Інституціях Гая» в першій книзі міститься вказівка на те, що поруч із суто народним (громадянським) правом, характерним лише для окремого народу, існує ще й таке, яке «застосовується і захищається однаково у всіх народів і називається правом загальнонародним, яким користуються всі народи. Таким чином і римський народ користується частково своїм власним правом, частково правом, спільним для всіх людей» [1, с. 17]. XX ст. стало свідком і продуцентом спроби втілення на практиці ідей «загальноєвропейського дому» та «європейського правового простору». На думку теоретиків права, ідея «загальноєвропейського дому» повинна спиратися на Декларацію прав людини та громадянина 1789 р. Концепція ж «європейського правового простору» з'явилася нещодавно. Створення єдиного європейського простору можливе на основі ідеї культурної єдності. Дана ідея не є новою для Європи. XI–XII ст. були ознаменовані поширенням культурної ідеї Риму і концепції римського права, яким повинна керуватися спадкоємиця Риму — Західна імперія: (*unum esse ius, cum unum sit imperium* — право одне, так як одна імперія), пізніше над ідеєю єдиної Європи розмірковували Данте, Сен Сімон, Ленін. До засадничих моментів римського та європейського правового регулювання відноситься справедливість як світоглядне, морально-правове явище, і яка є методологічним принципом систем позитивного права як Риму, так і сучасних європейських держав. Римське право з часів свого виникнення прагнуло справедливості, тому той, хто не переслідував цю мету в своїй діяльності, не міг бути юристом. Римські юристи говорили про справедливість як про начало рівності всіх у сфері права і перед законом. «Основний закон» римлян — Закони XII Таблиць — гарантував право на справедливе судове рішення, на захист законом не лише громадянам, але й будь-якій людині. Європейське право як культурний феномен характеризується особливим типом мислення, що концентрується на раціональному осмисленні дійсності, а звідси примат раціонального над іншими формами пізнання. А про значення римського права для європейського права на стадії формування писав український юрист А. Стоянов [4, с. 250–251]. Ідеями римського права виповнена сучасна теорія цивільного права, цивільного процесу, підприємницького права, міжнародного приватного права тощо. Тож для досконалого вивчення перелічених галузей права необхідно передусім знати римське право. Римські юристи вперше взяли

на себе сміливість заявити про те, що правом треба займатися, його необхідно вивчати і йому потрібно навчатися. Римське право — це невід’ємна методологічна база професійної юридичної освіти, основа розуміння теоретичних галузей права і порівняльного правознавства, дидактичне поле становлення юридичної мови та юридичного мислення. Важливо, що чіткість юридичних визначень і формул, досконала юридична техніка та здійснена римськими юристами кодифікація мають неоціненне значення для становлення юриста і підвищення його наукової та практичної кваліфікації [5, с.10-11].

У XIII ст. відбулося остаточне утвердження на території Європи розуміння права як раціонального явища: IV Вселенський собор 1215 р. заборонив церковникам проводити судові процеси з використанням ордалій. «Громадянське суспільство не могло управлятися правом до того часу, до поки результат судового процесу залежав від звертання до надприродних сил. ...в континентальній Європі був введений новий раціональний процес за зразком канонічного права» [2, с. 68]. І ще одна особливість римського права заслуговує на увагу. Мова йде про індивідуалізм. Індивідуалізм в праві може мати місце лише за умови, що індивідуальні інтереси особистості визнаються і захищаються тоді, коли вони відповідають типовим інтересам багатьох членів суспільства. Першопочатково індивідуалізм у римському праві виражався через визнання одноосібного суб’єкта приватної власності, згодом він трансформувався в так званий «суверенітет приватної особи», а нині принцип індивідуалізму є основною ідеологією європейської культури та європейського права. Сучасність характеризується зростанням інтересу до проблеми прав людини, а тому індивід розглядається як безумовна цінність, наділений рівністю, свободою, розумом. Хотілося б наголосити, на тому, що для сучасності взагалі, а також для розгляду права з гуманістичних позицій беззаперечним є визнання цінності індивідуальності. Але історико-культурологічні передумови та умови формування індивідуалізму до цього часу не з’ясовані, в тому розумінні, що в літературі немає однієї усталеної точки зору з цієї проблеми: можна говорити про існування цієї ідеї завжди, а можна пов’язувати виникнення індивідуалізму з конкретними історичними епохами. І все ж найбільш впливовою концепцією виникнення індивідуалізму є точка зору, яка вбачає його витоки у класичній та іудейськохристиянській традиціях [3, с. 162].

Таким чином, римське право є одним із засобів глобалізації європейської культури, оскільки воно в модифікованому вигляді впродовж багатьох століть було універсальним засобом урегулювання міжіндивідних відносин. Історичне значення римського права, означає що воно протягом тривалого часу здійснює вплив на формування та розвиток правових систем світу.

Використані джерела:

1. Андрусак Т. Шлях до свободи (Михайло Драгоманов про права людини). — Львів: Світ, 1998. — 189 с.
2. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право): Пер. с фр. — М.: Прогресс, 1967. — 496 с.
3. Дюмон А. Эссе об индивидуализме. — Дубна: Феникс, 1997. — 302 с
4. Дембінські А., Йоньца М. Римське право та правова культура Європи. — Люблін, 2008. — 150 с.
5. Основи римського приватного права: курс лекцій / Р. А. Калюжний, Ю. В. Ящурицький. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. — 184 с.
6. Харитонов Є. Рецепція римського приватного права як підґрунтя сучасної цивілістики // Вісник Академії правових наук. — 1998. — № 2 (13). — С. 107–108.